

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ

ЗВИЧАЇ Й ОБРЯДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ

ЗВИЧАЇ Й ОБРЯДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

КРАКІВ

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Verlag: Ukrainischer Verlag, Krakau, Reichsstrasse 34.
Накладом Українського Видавництва, Краків, Райхсштрассе 34.
Buchdruckerei »Pospieschna«, Krakau, Reichsstrasse 34.
З друкарні »Поспішної«, Краків, Райхсштрассе 34. Тел. 147-86

ВІД АВТОРА

Змістом цієї книжечки є кілька популярних вкладів, із якими я виступав перед слухачами в таборі українських біженців у Кракові, на концерті хору „Сурма” в Кракові та на сторінках краківських українських часописів на весні 1941 р.

Мої слухачі й читачі, яким подобалися ті вклади піддали мені думку видати їх окремою книжечкою, однодушно стверджуючи, що така збірочка буде дуже корисна власне в цей час для нашого народу й нашої шкільної молоді.

Не маю ніяких претенсій на науковість поданого матеріалу, бо все те говорилося й писалося майже без якихбудь друкованих джерел, тільки з пам'яті.

Краків 29. липня 1941 р.

Віктор Андрієвський

ВСТУПНЕ СЛОВО

Доки народ має свою власну традицію — доки він живий. Цивілізація може дати добробут, вигоду і безпеку життя людини — безпеки перед винародовленням цивілізація не дасть. Зате культура, на яку складаються: література, мистецтво, народня творчість, звичаї й обряди — все це дає народові не тільки змогу, але й право до життя, як особній одиниці, як повноправному членові великої сім'ї народів.

Українці мають усі дані на те, щоб увійти в сімю народів без ніякої протекції. Стоять вони в сінях міжнародної світлиці тільки тому, що як бездержавна нація, не мали змоги виказати перед світом своєї культури, багатой та оригінальної. Українські духові надбання забирали здебільша сусіди і хвалилися ними як своїми; українські таланти працювали в наймах, українська інтелігенція затрачувала своє національне обличчя.

Свого часу зістався був тільки пень нації — селянство. Але воно передержало всі лихоліття, так як передержить і це останнє — може найбільше за весь час своєї історії.

Бували в нашій історії великі руїни — цілі полоси краю ставали пустарями, бували великі відступництва — цілі верстви народу переходили до іншої нації та віри, але народ не пропав, не розпливався по чужих землях, не всякав у чужі племена. Він, як той казковий птах Фенікс, виходив з вогню лихоліть живий і життєздатний, заселявав швидко опустілі простори і далі йшов у мандрівку століть.

Хоронила його величава традиція, яку пилю зберігав і якою дорожив.

Большевики сразу взялися до нищення всього, що було зв'язане з українською народною традицією, бо знали її силу, її вартість. Вони нищили церкви, в якій народ заховав свої старовинні обряди, вони викоринювали зв'язані з церковними святами звичаї, вони переставили на інші рейки, а то й фальшували народню творчість, вони звели до екзотики народне прикладне мистецтво (вишивки, різьбу, культури хати).

Виходили з зовсім правильного заложення, що позбавивши народ його притаманностей, легше буде зробити з нього безобразну масу, яку поведуть і куди схочуть.

Книжечка Віктора Андрієвського, яку оце видає в світ Українське Видавництво, має за ціль показати, яке багатство, яка краса, яка культура криється в наших народніх звичаях, обичаях та обрядах. Нехай ця книжечка послужить не тільки до прочитання, але й до гутірок та до рефератів на цю тему. Нехай буде підставою до потрібного й загального гасла: Зберігаймо, шануймо і плекаймо нашу народню традицію!

Р. Купчинський.

ТРИМАЙМОСЯ НАШИХ ТРАДИЦІЙ!

Латинське слово традиція по-нашому значить докладно: „передача”.

Традицією зветься властиво все те, що люди передають собі усно з покоління в покоління, отже: способ життя, звичаї, обряди, стародавні вірування, перекази, пісні і т. п. Традиція творить душу цілого народу так само, як звичайно, виховання і вроджені прикмети творять духовий образ окремої людини. Отже традиція є підставою, на якій витворюється національний тип народу і, коли ті традиції міцні й національний тип ясно окреслений, то такий народ має усі дані стати державним народом — стати нацією.

Звичайна людина навіть не помічає, як вона росте виховується в традиції, як та традиція твориться довкола неї, як вона сама приймає участь у творенні традиції.

Вже при самім народженні дитина підпадає діланню традиції: у багатьох народів є особливі звичаї, як дитину принімають, убирають у першу сорочечку, купують у різних зіллях тощо. (— „Чи в любистку ти купався, що ти мені сподобався?..” — співається в одній нашій пісні). Далі батьки вводять дитину в ту віру, яку вони самі перебрали від своїх батьків, дідів і прадідів. Виростаючи, дитина навчається батьківської й дідівської мови, вбирається в таку саму одержу як і її оточення, перебирає собі й рідні звичаї — перебирає народню традицію, а живучи й працюючи серед своїх людей, і сама своєю працею долучається до народньої творчости.

Народня традиція є джерелом народньої матеріальної й духової культури. Люди перебирають від батьків разом із їх працею і знаряддя тої праці, з часом самі їх удосконалюють, прикрашують і т. д. Так само, співаючи старих пісень самі додають до них свої слова, прикрашують їх мелодію (от як казав наш кобзар Вересай, що кобзарі, мовляв: „додають до пісні жалощів”) і т. д. Тому кожний вірний син свого народу, що виріс серед рідної традиції і, може, непомітно для себе, сам приймав участь у її творенні, шанує, любить її і йому тяжко на чужій землі серед чужих людей, бо для нього чужа їх традиція.

З народньої традиції повстають і писані закони. Наперед люди жили за звичаями своїх предків. Такий спосіб життя й керування людською громадою зветься „звичаєвим правом”. Як коли, навіть при писаних законах, серед певної людської громади звичаєве право має більшу силу ніж ті закони. Самі писані закони з’явилися наперед в той спосіб, що записувалося звичаї, за якими творився суд даного народу. Так, наш великий князь Ярослав Мудрий завів ті наші давні звичаї українсько-руського народу в книгу, яку назвав „Правда Руськая”. Та „Правда Руськая” побачила світ дев’ятьсот років тому і була одним із перших писаних збірників законів серед народів Сходу Європи.

А наше славне військо запорозьке жило й правилось старими козацькими традиціями без писаних законів увесь час свого існування, тобто більш як двісті років.

Окрім давньої тривалої традиції є ще й перехідні коротко - тривала традиція, яку взагалі називають модою. От така мода буває на вбрання, танці, спів тощо, — та буває мода навіть на спосіб думання. Але мода здебільша повстає серед людей, що вже позбулися своєї народньої сталої традиції — переважно серед міського населення. Тому то по містах разом із одежею чи якимись іншими витворами матеріальної культури, що на наших очах міняють свій вигляд, повстають і зникають модні політичні напрями-партійні угруповання, а за наказом тих політичних органів

зацій міняються навіть і форми державного ладу. Нарід сільський також переймає моду від міста, а в нас, на жаль, часто забувається наша добра народня традиція тільки для міської моди, а чи під впливом тих державних народів, що панують над нами на той час, хоч вони культурно й нижчі від нас.

Та чи ж оправдано й корисно нам — українцям, занедбувати нашу добру й гарну традицію для чужих звичаїв — для тої, часто скороминаючої моди?

Наша українська стародавня культура, матеріальна, чи духовна, така багата і своєрідна, така прекрасна, що чужинці не раз висловлюються про неї з подивом і признанням.

Наш стародавній церковний обряд, який ми перебрали з Візантії є такий урочистий та пишний, як ніюдин із сучасних християнських обрядів.

Старий переказ оповідає, що, коли до нашого князя Володимира Великого вернулися послы, яких він посилав до різних народів, то ті, що прийшли з Царгороду мали сказати так:

„Як ми були у греків на богослуженні, то не знали де ми перебуваємо — на землі, чи в небі?“ Тому з усіх вір, які Володимирові ніби представляли до вибору різні народи, наш князь мав вибрати християнську віру, грецького обряду.

І сьогодні ми не раз читаємо, як чужі вчені богослови (от як у Америці), перебуваючи на наших церковних відправах захоплюються їх красою та глибоким змістом.

Наша мова така милозвучна і придатна до співу, як мало яка європейська. В тім відношенні її ставлять фахівці поруч із італійською. А серед словянських мов вона найбільше зрозуміла для всіх словян так, що, нпр., у чеських часописах колись поважно обговорювалася справа, чи не зробити нашу мову урядовою для загально словянського вжитку?

Наша пісня є одна з наймелодійніших, а співаємо ми її так, як рідко хто вміє співати. Це виявилася підчас світової подорожі Української Республіканської Капелі під проводом О. Кошиця в рр. 1919—1920, коли ціла Європа подивляла нашу пісню та

наших співаків, а славні на весь світ музики. — чехи признали, що українці можуть бути їм учителями співу.

Наші святочні звичаї, особливо ж різдвяні є такі гарні, що європейські народи високої й давньої культури подивляють їх красу й поетичність.

Народня українська ноша, наші вишиванки, різьба, посуда й інші предмети матеріальної культури такі гарні, що на світових виставах люди високо освічені і фахівці розкупувають на розхват ті наші вироби, вирізняючи їх між усякими іншими.

Тому то за часів польської держави поляки виставляли наші гуцульські килими як зразки польського народнього мистецтва. Вони не тільки переробляли тексти наших пісень, але й друкували такі перерібки та передавали у світ по радіо як „польске пйосенкі людове”.

Але наша висока народня культура була і є предметом подиву в світі і заздрощів наших словянських сусідів. Ці сусіди заєдно змагають до того, щоб ті наші давні традиції викорінити, бо вони стоять на перешкоді до т. зв. „асиміляції”, тобто до певного приподібнення — духового зрівняння нас із панівним державним народом, як нпр., москалі й поляки.

Вже російська цариця Катерина II видала наказ своїм урядовцям в Україні нищити навіть саму думку, за якою українці уважаються народом відмінним від москалів. („Іскоренять развратное мненіє по коєму ані считаютъ себя ат народу зделшняво савершенна атлічним”).

В тім намірі царська Росія не дозволяла вживати прилюдно української мови, забороняла навіть українські співи й театральні вистави, не дозволяла будувати церков за старими українськими зразками, не дозволяла перебувати в Україні архиєреям українцям, друкувати в Україні церковних книг, хоч першими назвачателями, що несли світло науки в стару Московщину — були саме українці.

Польща ж уже на наших очах руйнувала українські церкви або переробляла їх на косьцюлкі, живо-силом переводила українців на „загородову шляхту”,

хоч відомо всім, що сама Польща своєї власної родової аристократії не має, а всі ті ніби її старі шляхетські роди то є нащадки наших, біло-руських, українських, або литовських бояр. Та політика Польщі переманювати наших вельмож у великій мірі вдалася.

В тім саме й полягало здавна наше найбільше лихо, що провідні верстви нашого народу „задня панства великого, задля лакомства нещасного” — для матеріальних вигід залишали свій нарід, забували свою дідівську традицію. Для тої мети ні Варшава ні Москва не жалували гроша і вживали найрізномродніших засобів. В цілях скоршої асиміляції, нпр., російські уряди вимагали мішаних подруж між московським і українським народом. Таку умову ставить московський уряд ще гетьманові Іванові Мазепі при затвердженні його на гетьманстві. А вже гетьман Іван Скоропадський, щоб догодити цареві Петрові сам віддав свою доньку за царського улюбленця Толстого. Ту саму політику мішаних подруж і то в ясных цілях асиміляції ввесь час провадив польський уряд.

Російські большевики робили все те саме, що уряди польські й царські, тільки в безоглядніший спосіб. Оголосивши наперед війну старим царським традиціям російської держави, під кінець свого панування большевики цілком привернули й обновили ті самі російські національні й державні традиції, а супроти українців ужили ще гостріших засобів асиміляції. Крім усіх давно відомих засобів, вони вжили ще й масового переселення нашого народу в дикі краї Азії, а на українських землях поселили диких азіатів. Під кінець же свого панування вони просто вимордовували де і скільки могли нашої інтелігенції і свідомішого національно селянства та робітництва.

Ціла та боротьба проти нас протягом століть велася тільки на те, щоб убити в нас свідомість нашої національної окремішности, щоб знищити наші прадавні традиції.

Але то показалося не такою легкою справою. Наш нарід віками стогнав від болю, складав величезні жертви майна, сліз і крові на вівтар Батьківщини, та

на улесливі примани йшов дуже мало, воліючи „своє латане, ніж чуже хватане”.

Шануймо ж і ми наші предківські заповіді і звичаї, шануймо нашу традицію, бо ця пошана є ознакою нашої культурності як то є і в кожного народу. А на тих, що забувають свою народню традицію „за-для лакомства нещасного” хай упадє кров замучених батьків і братів наших,

*„Бо хто матір забуває,
Того Бог карає!..”*

УКРАЇНСЬКІ РІЗДВЯНІ ПІСНІ

Радуйся! Ой радуйся, земле — Син Божий народився! Народився Предвічний Бог, Предвічна Правда, що в постаті Новонародженого Дитятка завітала на землю, щоб оновити цілу природу, а природу людську — в першу чергу.

Тому радій, земле! Радій і ти господарю, бо й до твоєї господи завітав Новонароджений! Прибирай же твою хату, застеляй столи килимами, а на них клади колачі з ярої пшениці — той хліб святий, що є плодом праці твоєї, а разом із тим є й символом Народженого Дитятка — того Хліба Животного, від якого, коли хто вкусить — не вмере, але матиме життя вічне.

Але колачі — округлий хліб, як показує сама назва — є символом ще й другого бога: того до колача подібного сонця, що по небі колує, а сьогодні закінчує колову путь свого замирання: сьогодні найдовша ніч, а завтра почне сонечко нову — літню свою дорогу. Сьогодні наново відроджується добрий Даждь-бог, що „дає” — посилає своє ‘благодатне тепло на все живе — свій дощик — на жито, пшеницю, всяку пашницю, щоб благословить твою працю, господарю - хліборобе! Тому, кличемо до нього: „О Даждь-боже!” або: „Ой дай Боже! Святий вечір!”

Святий, бо в цій зимі останній: завтра на весну благословляється!

От по цих двох приспівках уже можна розрізнити два типи наших колядок: старий-поганський, де коляди славлять святе коло — Даждь-бога і молодший — християнський, де ясно славиться Сина Бо-

жого. Саме слово „коляда” з певністю своїм пнем має теж саме „коло”, що й „колач”.

Третій приспів у наших різдвяних піснях: „Щедрий вечір, Добрий вечір!..” з різними до нього додатками означає іншу групу пісень: щедрівки, які, хоч і мають із колядами багато спільного, одначе суттєво різняться від них уже тим, що їх співається під Новий Рік — на Маланки та на Водохрещі, а коляди звичайно, на перший день Різдва, або на Кутю.

Коли ближче приглянутися обом чи трьом типам згаданих пісень, то не можна проминути прикметних рис, що ясно кидаються у вічі при кожному з них. І так: у колядах та щедрівках старого п'ганського типу славиться в першу чергу небесні світила, сили природи, далі весняних або соняшних птахів. Дажь-бог помимо того, що його призивається у приспіві, являється ще як „красне сонце”, до якого порівнюється жону господаря. Сам господар подібний до ясного місяця, а його діти — до дрібних зірок.

От „три товариші — рідні братики” — сонце, місяць і дрібний дощик вихваляються своїми добрідійствами для: „старого й малого звіря у лісі, чумака в дорозі” та для „жита-пшениці, всякої пашниці”. Сивая зозуленька — ця пташка, що на весні кує долю людям, облітала всі сади, а ластівочка, що на своїх крильцях приносить нам весну щебече під стріхою господаря-хлібороба радісну вість, що йому овечки покотилися, а ягнички народились та вихваляє красу його чорнобрової жінки. Пави (чи павичі), що своїм розпущеним пишним хвостом символізують соняшне проміння, — по горі ходили і піря згубили, а з них красная панна плете вінець, теж коло, символ Дажь-бога, до якого ж і кличе у приспіві ця коляда: „Ой, дай Боже!”

Всі ці символи так ясно виступають у наших обрядових „різдвяних” піснях, як ясно вони виступають і в другім циклі наших обрядових пісень — купальських, у піснях „похорошних”, коли то рівно через пів року люд український прощається з добрим Дажь-богом, виряджаючи його на спочинок. До нього ж то пристрасно, ніби хотівши його тут при собі

задержати, співають тоді в коло злучені хори наших дівчат і хлопців:

*„Вогню наш, гори красно, світи ясно, грій землю
Грій нашу матір!..”*

А в днях десь близько весняного рівнодення (Великодні свята, свята „великого дня”) діти української землі втають себе червоними крашанками (округле вогняне сонце) або писанкою, на яких часто намальовано в різних її формах свастику, зпоконвіків давній символ сонця-вогню, що передає побажання щастя.

Оце згадування-прославлення сил природи та їх символізуючих звірят є одною з прикметних ознак наших різдвяних пісень поганського типу.

Другою — неменше прикметною ознакою деяких із тих пісень є прославлення наших князів. Ці пісні можна б віднести до пісень нашого дружинного епосу.

От серед двору „знамен стоїть — високий, тонкий, а під тим знаменом пан Іван сидить та й стружки струже...” (в інших піснях точніше вказується, що він: „стрілочки струже, лучок малює”). З тих стружок повстає його дружина, яка просить його, щоб він пустив своїх вояків „на погуляння, на вигравання”. Вони „виграють” у тім поході — „по гулянні” для свого князя багато всякого добра, але він відмовляється від усього, тільки бере собі царівну.

Знову ж в одній пісні згадується, що той князь, то був „пан Володимир”, який: „коника сідлає, на царів стріляє...”

Немає сумніву, що тут оспівується похід нашого князя Володимира Великого в 988 р., коли він, по облозі Корсуня, примусив грецьких царів Василя й Константина віддати за себе їх сестру Анну. Князя виславляється понад усе:

„Ой славен єси, наш Йване, понад миром!”

Цей мотив сватання князя також дуже поширений у різдвяних піснях. Являється він і просто як похід дружини, яку князь („Василько”) бере з собою, щоб добути собі дівку в „теремі”, а за допомогу обіцяє дружині „куну в дереві”. Куна-куниця і досі виступає в нашій обряді сватання поруч із „красною дівчи-

цею". Певно, що колись кунами (шкірками) виплачували викуп за молоду, так само, як ними ж платилося данину князеві, платню дружині і, взагалі — більші видатки.

Той же мотив сватання виступає навіть і безкнязівського чи дружинного оточення.

От на горіщі в золотій корчмоньці під гуки золотих цимбалів танцює Гануся. Вона відмовляється вернутися додому, хоч її кличе батько й матінка, а йде тільки тоді, коли по неї приходять її молодий

Іванко носить овес і знову ж не хоче йти додому аж поки по нього не приходять його молоді.

З того можна б зробити правдоподібний здогад, що в давні часи при різдвяних обходинах може бути звичай відбувати і сватання.

Хто був автором тих старовинних пісень, що пізніше стали насліддям цілого нашого народу?

З певністю не сам „нарід", бо колективної творчості народу навіть у найбільш „епічних" творах не може бути: окремі пізніші народні співці, чи й більші або менші гурти людей лише перебирають-повторюють і може переробляють поданий їм попередній виствір чиєїсь індивідуальної творчості.

Може похвальні пісні-гимни Даждь-богові складали його жреці або наші патріярхи-родоначальники на той випадок, як складали йому в колі своєї родини жертву з варених зерен пшениці — кутю та дар божої мушки — мед?

Може весільні пісні для свого князя складали княжі дружинники, оті під шоломами колисани, кожен з яких копія взеліяні, мечами харалужними підперезані товариші автора Слова про Ігорів похід, що однаково вміли писати на черлених щитах похвал своєму князеві і вмирати з ними за землю руську, „ішучи собі чти, а князеві слави?"

В кожному разі той поганський і дружинний елемент такий сильний у наших різдвяних піснях, що він же переходить і в деякі з них — ніби християнського типу.

От „Діва Марія церкву строїла", або: „В Куциві

церкву будують”, або: „Святі сиділи, каміння били, церкву строїли” — ніби мотив чисто християнський.

Але у два вікна побудованої церкви зазирають давні, поганські боги: сонце й місяць, а в третє хоч влетів янгол, але він слізоньку зронив, а з тої слізки Дунай розлився, а на Дунаї пливе човник, у яким той же князь стрілочки струже — лучок малює.

У різдвяних піснях чисто християнського типу той поганський елемент затрачується. В них оспівується євангельську подію — народження Христа. В тих чисто християнських піснях дасться також відрізнити два головні роди: перший — де обставини, ціле оточення в яким відбулася подія дуже націоналізовано — віддалено від євангельського оповідання: сказати б оспівується народження Христа в українським побуті, серед українських людей.

Другий рід — це пісні чисто книжного характеру, де події описано не тільки згідно з усіма правилами християнської догматики, але й виразно книжною вченою мовою.

В обох тих родах однаково твердо підкреслено подвійну постать Христа: як людини і як царя — Бога.

Як людина Він народився не в царській палаті, а в убогій хаті, во пустині, во яскині со бидляти. Його Мати сіном притрусила, в яслах положила.

Але він був Господній Син і Цар Небесний. Ця царська гідність Його виявляється не тільки в тім, що „тріє царі принесоша йому дари — ливан, злато і кадило та на коліна впадоша перед ним у храміні”, але і в тому, що Йосип старенький, хоч і коло ясел стоїть, але „Сусові Христові оксамит стелить” — оксамит, ознаку царської гідности. А коли убога Діва Марія Бога просила: „в щоб же я Сина сповила?” то янголи, що зійшли з неба до землі, принесли їй дари: три свічі воскові — ознаку її чистоти і святости ще й ризи шовкові Ісусові Христові — Його царські шати.

Але обстановка й люди при Рождестві таки наші — чисто українські. Над тими яслами сірі воли стояли на Святе Дитятко своїм духом дихали. Наші рідні сірі українські воли, так оспівані в наших хлібороб-

ських і чумацьких піснях — вірні друзі, помічники й побратими українця в його трудящим житті!

Святий Йосип оберемком сіно носить, як і наш чоловік. Взагалі це добродушний старушок-українець, що боронить і помагає своїй Святій Родині від щирого серця.

А вже Мати Божа — то ж така типова українська мати. Вона купала Суса Христа на Йорданській річці, вона Йому співає й до серденька пригортає: „Сусе, Сину мій!” Коли кожна мати пригортає свою дитину до серденька, то з певністю немає такої матері українки, щоб не співала своїй дитині наших колискових пісень!

В українських побожних піснях Матір Божу, Пречисту Діву Марію представляється в трьох ясно окреслених образах:

1. це Мати Божа Вифлиємська; 2. це Скорбна Богоматір, що під хрестом стояла і 3. — це Пречиста Діва Мати помічниця моя, котра помагає нам християнам. Вона ж є й Пречистая Діва Мати Руського Краю.

Народ ніколи не змішує рис тих образів. Тим дивніше зустрічати серед різдвяних пісень такі, як „Через поле широкє”, або „Зібралися жидовини”, де представлено страсті Христові і Скорбну Богоматір. Ці виразно страсні канти вміщуються часто серед коляд і мало інтелігентні хори співають їх як різдвяні пісні.

Такий є зміст наших різдвяних пісень у його дуже загальних рисах. Але різноманітність тих пісень така велика, що годі докладно про зміст їх говорити. Є наприклад, сатиричні коляди („Ірод цар за Христом ганявся”). Є щедрівки чисто дитячі і змістом і мелодією. Взагалі ж треба відмітити, що щедрівки є найпростіші з того рода пісень: вони ще мають речитативний склад вірша і часто рецитуються промовляються щедрівками посипальниками, які при тім посипають господаря збіжжям: „І на новий рік, на щастя, на здоровя!” Зміст щедрівок переважно господарсько-хліборобський навіть при християнській обрібці.

От, наприклад, „В полі плужок оре, за тим плужком Господь ходить Святий Петро поганяє, Божа Мати їсти носить” і просить Свого Сина, щоб Він орав ту нивку та посіяв пшеницю.

Хто був автором християнських колядок, про те вже можна сказати з більшою певністю. Це авторство особливо ясно виступає в колядах книжних. В них не тільки зміст, стиль, але часто й мова зраджують їх авторів. Такі коляди як: „Ой видить Бог”, „Дар днесь пребагатий”, „Днесь погоще”, „Бог предвічний” і багато інших не можуть бути продуктом творчости простого — сірого люду — занадто вже в них помітно технічну виправність ученого теолога. Дар пребагатий „Яко капля каплющая на землю спаде”. Цей чисто риторський спосіб порівняння вже сам говорить за автора. „Ніщо не може само собою стати” („Днесь поюще”) та ж така чисто абстрактна філософська теза хіба може з’явитися в пісні простодушного співця з народу? А при тім докладно видержана догматика, тонкий стиль і добірна книжна церковно-словянська мова! Все то ясно виявляє авторів: Із-за тих превишпрених строф виглядають вусаті обличчя і підстрижені чуби наших академиків-риторів, філософів і богословів, що в день Різдва Христового приносили отцю-ректорові своє поздоровлення у формі коляди, зложеної по всіх правилах і з повним блиском ними перебраної академічної науки. В Богогласнику не друкувалося коляди того рода: їх редагували вчені з наших академій та монастирів.

Як різноманітний зміст різдвяних пісень, так різноманітна їх мелодика й гармонізація. Є пісні мажорні й мінорні різного темпа й різного ритму. Але дві прикметні ознаки їх треба все ж відмітити. Перша: що щедрівки мають мелодію найпростішу, майже зникаючу в речитативі, і друга: що коляди, що більше вони наближаються змістом до наймолодшого християнсько-книжного типу, то більше прибирають музичну форму хоралу: типові органи ходи в басах, часто цілий органний габітус коляд (ніколи щедрівок!) нагадують нам ті минулі часи, коли по українських церквах іще грали органи. А з-за тих урочистих

і величніх акордів знову видніють атрія „Академіє Кійовензіс”, котрої „мусіка і пініє сладкоє” були відомі далеко по Західній Європі.

Вже та сама гармонізація наших релігійних пісень може служити доказом впливів на нас західної культури, бо, як відомо, в православній Московщині колядок і взагалі нема.

Той наш пребагатий словесний і музичний матеріал з певністю не зберігся б на дальші часи, якби не зібрали його і в ноти не завели вірні й люблячі сини нашого народу. А з них перший — то славний на всі часи батько української музики Микола Лисенко. Його роботу продовжували найближчі його учні К. Стеценко, О. Кошиць і Леонтович у Східній Україні та В. Барвінський, С. Людкевич на наших західних землях. Тепер немає поважного українського композитора, що не гармонізував би різдвяних пісень. Відомі отже гармонізації Н. Нижанківського, З. Лиська, М. Колесси, Козицького, Ступницького й інших.

На гармонізації кожного лежить і відбиток творця. Так, від колядок-щедрівок М. Лисенка простебухає українська стихія. В його редакції, нпр., фрази „волхви же со звіздою путишествують” (у басах) по словам Кошиця чути, як ті волхви човгають новими шкаповими чобітьми. Ті ж органи властиві самому Кошицеві і Стеценкові.

У В. Барвінського вже переважає витончений західньо-європейський стиль. Цікаво для прикладу порівняти гармонізацію тої самої мелодії в коляді: „Що то за предиво” Стеценка і Барвінського. У першій мелодію вбрано, так би мовити, у форму мужицького хоралу з типовим для наших вуличних пісень закінченням октавою вгору для перших голосів. У В. Барвінського та ж мелодія являється вистилізованою як західньо-європейське „Аве Марія” з сопрановим сольом і при тім, треба то завважити, робота в майстерстві не уступає відомим майстрам того рода.

Окреме місце займає Леонтович. Його тонкий мережаний стиль, оркестровий спосіб хорового укладу є предметом подиву європейських фахівців. Це про його „Щедрик” писав відомий чеський музиколог

проф. З. Неєдлі, що він не може з дива вийти, як то найпростіший мелодії, що складається з двох музичних інтервалів, можна надати вигляд прекрасної симфонії в чотироголосовому хорі.

Не дивно, отже, що при таких багатстві нашої народньої творчості і при таких майстерстві наших музик цілий світ подивляє красу нашої пісні взагалі і різдвяних пісень — зокрема.

В 1919 р. Українська Республіканська Капеля співала у Франції саме на латинське Різдво. Французи були так захоплені нашими різдвяними піснями, та врешті багатством, свіжістю і силою нашої музичної культури, що в деяких органах французької преси з'явилися здогади: А може й ми — французи маємо щось таке? Чи не поновити б і нам наші старі різдвяні пісні — як це зробили українці? В Парижі навіть можна було бачити якийсь час на виставах деяких музичних склепів пожовклі листи старинних партитур.

В Лондоні по згаданім „Щедрику” Леонтовича холодні сини туманного Альбіону, загубивши всякі форми звичайности кидалися до естради, щоб виявити Кошицеві своє бурливе захоплення.

В Берліні з особливою увагою відзначалося красу „дер українішен Вайнахтслідер”.

Та нам, — українцям, наші різдвяні пісні певно, що найкращі — найдорожчі. Бо ми вирости серед них, зрослися з ними: вони приросли до нашого серця!

Ці пісні — то наша історія, наша історична традиція, наша культурна традиція — це наша природа, це наша Україна саме! Це шум наших борів і кування в них нашої зозулі. Це аромат наших степів, шелест тирси степової і щебет ластівочки під вікнами нашого селянина!

Коли ми співаємо нині наші коляди, то з нами разом співають і поважні патріярхи нашої сивої старовини і княжі бояри та дружина, і професори та студенти наших академій, співають побожні монахи й мужики хлібороби, співають українські матері, дівчата, юнаки й діти — співає цілий народ наш від Кубані аж за Сян-річку!..

ВЕСНЯНКИ

Христос Воскрес!

Світлий празник Христового Воскресення радісно святкує цілий християнський світ, бо то ж „празники — празник і торжество єсть торжество” — празник об’новлення людської природи, свято примирення грішного Адамового потомства з Предвічною Правдою.

Але разом із тим наш нарід український святкує ще й своє стародавнє свято — свято відродженого сонця, відродженої природи — свято „Великого Дня”, коли то ясне сонечко — це джерело життя, здоров’я, плодovitости — джерело всякої радості для всього живого вже вийшло на свою літню дорогу. Наш Великдень — це свято весни, коли день уже „великий” — більший, як ніч, коли сонце вже почало оживляти природу, коли рослини проростають, птахи несуться і звірі паруються.

Оце свято оживаючої природи святкує наш нарід може вже й несвідомо, разом із святом Воскресіння Христа.

А що це в дійсності так, показують наші стародавні звичаї, які ми зберегли споконвіку від наших давніх предків.

Так, наші писанки та великоднє „червоне яечко” це ніщо інше, як прадавній символ (видима ознака) червоного вогненного сонця. Вживаємо вепровину в свято „Великого дня”, не знаючи, що наші давні предки вважали веприцю за символ плодovitости і можливо, вірили в те, що вепровина дає плодючість тим, хто її споживає.

Ще досі подекуди лишився в нас прегарний звичай на Великдень виводити веснянки та гагілки. Та, певно, мало кому і в голову приходить, що ті веснянки — оті напів дитячі ігри-забави колись були поважними відправами на честь сонця-весни, а разом із тим і сходами молоді, де відбувалися свята заручин — передвесільні погуляння.

Пригляньмося ближче, як відбуваються ще й тепер ті забави та про що в них співається і що робиться.

Десь на вигоні, на полонині або й коло церкви збираються у великодні свята наші дівчата й хлопці, беруться за руки, стають у коло і „виводять” пісні, тобто співають, ритмічно порушаючись, як рушається „свiate коло” — сонце. При тім славлять весну, сонце і весняних птахів, оживаючих комах та інших звірят.

*„Благослови мати,
Весну закликати,
Весну закликати,
Зиму провожати”.*

„заспіває” одна веснянка. А друга їй відповідає:

*„А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле...”* і т. д.

При тім коло співаків рушається, ніби показуючи, як приходить весна і відходить зима.

А от і про сонечко згадка:

*„Кроповоє (або кроковоє) колесо
Вище тину стояло”.*

Тут сонце, що вже „високо над тином стоїть”, представляється, як цвіт рослини кропу, а чи цвіт крокосу.

*„Плету, плету плетеницю,
На парубків шибеницю,
Грай, жуче, грай,
Поки вийде край...”*

Оце згадка про жука, що вже прокинувся на весні. А от і про диких качок, що вже повернулися з вирію:

*„Та вплинь селезеню, та вплинь за водою,
Та люлі люлесеньки, та вплинь за водою...”*

В цій співанці, крім селезня у приспіві: „люлі люлесеньки”, згадується ще й стародавнього словян-

ського бога „Леля” — „Лея” або „Люля”. Цей „Лель” був поганським божком плотської любови, от як у стародавніх греків або латинців „Амор”, чи „Купідо”. Сучасна мати-українка, виспівуючи над колискою своєї дитинки: „люлі, люлі...” певно й у тямі не має, що вона кличе до себе того ж самого бога любови, котрого прикликали собі й її праматері колись у свято весни — „Великого дня”, вибравши собі свого молодого — майбутнього чоловіка.

„Ой у полі на горбку

Ой, у полі Лею по Лею на горбку...” і т. д.,

от друга веснянка з Поділля, де згадується вже про зайчика, що „сидить у рівку”, а „Лей” той самий.

У старовинних греків символом тілесної любови пристрасти був цап-козел, що виступає в постаті кривоногих божків сатирів, або фавнів. І в наших веснянках кличуть його ж таки:

„Вийди, вийди, кізлику, вийди, вийди рано,

Вийди рано погуляймо...

Кізлику обернися, з котрою панною обіймися”.

Наш літописець Нестор, оповідаючи про звичаї наших предків-словян, згадує, що деякі з них:

„Збиралися поміж селами на ігрища, танці та всякі співи бісовския і ту жени собі умикаху...”

Як видно із змісту деяких і то дуже багатьох наших веснянок, оті наші весняні „ігрища” власне й були такими забавами, де сваталися, женихалися, а дехто може тут же і брав собі дівчину та в супроводі своїх товаришів відводив її до свого дому „умикав”.

От як в одній веснянці вчить мати свою доньку, щоб вона заховувалась та береглася підчас тих забав:

„Донько моя, Роженько, як підеш ти у танець,

То не ставай край тумана:

Туман ручку стискає, золот перстень здійсмає,

На мизинець надіває...”

А, як мужчина надів перстень на палець дівчині, то вона вже належить до нього і він на неї має всі права, а більш ніхто.

Той передвесільний обряд заручин і „умикання” (здебільшого, як видно по обопільній попередній згоді) яскраво виступає в дуже багатьох веснянках. Часто дівчина сама закликає до себе „молодого”, аби не дістатися „старому”, от хоч би й у веснянці: „Ой, не рости, кропе”:

*„Ой, не ходи, старий коло моїх та ворітечок —
Я ж того старого із роду та не любила,
По його слідочку каменем та покотила...
Ой, походи, молодий, коло моїх ворітечок:
Я ж того молодого із роду та полюбила,
По його слідочку перстником, та покотила...”*

А у веснянках „Король” та „Царівна” і їм подібних докладно представлено, як коло „воріт”, чи „городу” (чужого двору) ходить король, бояри та виглядають дівчину, торгуються із її ріднею, а вкінці таки забирають її з собою. „Король”, „князь”, „бояри” — то все весільні гості так само як і „староста”, „дружба”, „дружина”. Видно, десь у сивій давнині той „князь” що хотів узяти собі чужу дівчину за свою „Ладу” (жінку), набирав собі з ближчих друзів „дружину” - „бояр” і з ними виряжався по молоду. З ріднею торгувалися, а як до згоди не дійшло, то й силою забирали дівчину.

Ще сьогодні у закарпатських лемків (не знаю чи й тут по цім боці Карпат?*) одружена жінка зветься „княгинєю”, а її чоловік „князем”.

А, от як представляє веснянка-забава „Царівна” той стародавній обряд сватання. Дві лаві грачів представляють одна сватів, а друга родину дівчини. Вони співають одна до одної:

Перша:

*„Царівно, ми твої гості,
Ладо моє, ми твої гості”.*

Друга:

*„Бояри, за чим ви в гості,
Ладо моє, за чим ви в гості?”*

Перша:

„Царівно, за дівчиною, за найстаршою,
Ладо моє, за найстаршою”.

Друга:

„Бояри, ми не даємо...”

І т. д., обидві сторони переговорюються, аж поки стануть на тім, що друга лава (господарі) погоджуються віддати з трьох дівчат наймолодшу, котру і збирає перша лава — бояри.

Хоч як обширний та різноманітний зміст наших веснянок, але вкінці, його можна звести до одного головного мотиву: Веснянки, то є пісні весни, пісні відродженого сонця, радіючої природи, пісні про щастя життя — про кохання, парування, шлюб. Тому й головними особами у тих піснях-забавах є дівчата часто разом із парубками, але ніколи в тих іграх не приймають участі заміжні жінки, бо вони вже кличуть „Леля” до своїх діточок у своїм родиннім гнізді.

Веснянки існують не тільки в українців. В останні часи, нпр., чути радіову передачу німецьких пісень ритмічно дуже подібних до наших веснянок. Німці відновляючи свої національні традиції дуже дбають і про свої старовинні пісні. Тим більше треба б і нам українцям, що маємо таку багату і прекрасну спадщину, зберігати її та відновити вже досить призабутий звичай виводити веснянки на великодні свята. Серед записаних і в ноти заведених веснянок, треба згадати тепер дуже рідкі, але й такі ж прекрасні дві „вінки” веснянок М. Лисенка (на мішані хори). Крім того є й „Веснянки” на мишаний хор О. Кошиця. В останніх є навіть і вказівки, як влаштовувати та проводити самими забавами.

В Галичині замість веснянок співають „гагілок”, „ягілок”, чи „гайвок”. Вони не різняться від веснянок ні змістом, ні способом, яким їх виводять хіба тільки те що гагілки звязані з Великоднем, а веснянок співає наша молодь цілу весну.

В гагілках, як і в веснянках, багато передхристиянських мотивів, що вказує на їх дуже старий вік. Помішалися ці впливи з християнськими мотивами

й от пісня про „Коструба”, якого деякі дослідники вважають за божка зими й темряви:

*„Вийди, вийди Кострубоньку
Стану з тобов до шлюбоньку.
Що я собі наробила
Кострубонька не злюбила.
Слава Тобі, Христе Царю
Вже Кострубок на цвинтарю”.*

Так само пісню про Іванчика-білоданчика, чи чи Зайчика-білоданчика треба віднести до передхристиянських часів. Його звязують із божком світла:

*„Ой Іванчику, білоданчику
Та поплинь, та поплинь
По Дунайчику.
Возьмися за підпашки
Шукай си товаришки”.*

Веснянки чи гагілки оспівують поворот сонця. І до цього відносяться слова про золоту барілку:

*„Ой котиться без село
Золота барілка,
А хто ж її викотив
Писарева дівка.
Ой котиться без село
Золотий півбочок,
А хто ж його викотив
Війтів парубочок”.*

Багато в гагілках і історичних натяків ще на княжі часи. Згадується в них часто про господаря Романа, Василя, про золоті ворота, про княжу дружину і т. і.

Що гагілки — це нічого іншого як східно-українські веснянки, видно з гагілки, якою, звичайно, починають дівчата виводити гагілок:

*„А вже весна воскресла, воскресла,
Що ж вона нам принесла, принесла,
Принесла нам красоньку, красоньку,
Як на небі зіроньку, зіроньку”.*

В часі, як дівчата виводять гагілок, хлопці уладжують різні забави та ігри. Бавляться в „перебива-ного короля”, в „дзвіниці”, в „вола”.

Так веснянки, як гагілки чи великодні ігри в
всюди однакові. Інакші вони на Гуцульщині, інакші
в Полтавщині, інакші на Поділлі. Але всі вони разо-
узяті творять велику культурну цінність українського
народу.

Є і ще деякі збірники наших обрядових пісень
або призабуті, або й зовсім неznані ширшим колом
нашого громадянства.

Завданням наших учених, музик і видавництв
є не дати пропасти тому народньому добру, а зібрати
зберегти та передати нашому народові його ж скарби
так, як то роблять тепер народи інші, культурніші
і щасливіші від нас. А в нас тепер тільки ж і всього
що спогади про колишнє...

УКРАЇНСЬКІ ВЕЛИКОДНІ ЗВИЧАЇ

„Христос воскрес,
Рад світ увесь —
Діждались ми Божої ласки.
Тепер усяк
Наїсться в смак
Свяченої паски”.

Із старовинної великодньої вірші.

З усіх святочних звичаїв — великодні мабуть носять найбільш християнський характер. Читач може здивовано запитатися: Як? Адже ж ми вже 953 роки як стали християнами!

Так і все ж, не зважаючи на той майже тисячелітній час, у наших святочних обрядах лишилося стільки давніх, поганських традицій, що навіть дивно досить, як це нарід, що живе так близько від осередків загально-європейської, загально-світової і, так би мовити, міжнародної культури, зміг аж до цього часу зберегти в такій чистоті заповіді своїх далеких пращурів із часів далеко дохристиянських. Ті звичаї спостерігаємо й при святкуванні такого, здавалося б, чисто християнського празника, як Світле Воскресення Христове.

Уже сама назва нашого свята: „Велик-День” вказує на те, що нарід святкує той день, що є (або став уже) „великим”, довгим, бо ту ж подію Христового Воскресення святкується урочистою церковною відправою вночі, *напередодні*. Та й у інших сусідніх нам народів свято носить назву „великої ночі”.

У нас це свято тому зветься „великим днем”, що воно є святом сонця в тій добі його річного колуван-

ня, коли день по веснянім рівноденні став уже довший, як ніч. В циклі соняшних свят це друге по „світлім вечорі”, коли, по найкоротшім дні та найдовшім ночі, наново родиться наш староукраїнський „Дажь-бог” — ясне сонечко. Тепер, на Великдень, він має більше денне коло своєї путі. А третє, останнє — похоронне свято прийде в ніч на Івана Купала, найкоротшу ніч, по якій „Дажь-бог” вступає на свою зимову дорогу. Тому в це друге свято сонця з явними християнськими звичаями, пристосованими до прославлення воскресення Христового, виступають і звичаї, пристосовані до соняшного свята „великого дня”.

Тепер ті обидва роди обходин так перемішались між собою, що найпрактичніше буде говорити про них у тому порядку, як вони виступають, цебто в часовому, або хронологічному.

Спробуємо це зробити в дуже короткім обсягу згадати про деякі, колись загально відомі, а тепер може подекуди й зовсім призабуті наші церковні обряди і народні звичаї, які на очах наших зникають і незадовго — можуть і цілком зникнути.

*

До великодніх свят побожний українець, як і вельми церква, починає приготувати себе вже з великого посту.

В останню перед постом „прощальну”, або „прощену” неділю по першій молитві св. Єфрема Сирина і перших великопістних поклонах, сам священник перший у церкві на вечірній відправі просить у своїх прихожан прощення своїх гріхів. Цей дуже зворушливий обряд священник відбуває з земними поклонами, навіть навколівках. Так само просять прощення один в одного й прихожани, а відповідь на те прошення усе однаково традиційна: „Хай Господь простить”. Той самий звичай просити прощення перед близькими та знайомими відбуває й кожний сповідник перед сповіддю.

В перший („жилавий”) понеділок Великого посту їдять гіркі рослини, от як хрін, редьку, часник, цибулю, (пампушки з часником та цибулею, цілком

пісні, навіть — як у кого — й без олію). В той же день їдять спеціальну страву „шулики”. То є пісні, сухі коржі-опрісноки (як жидівська маца). Їх їється з маковим молоком. При цьому горілкою чи вином „прополокується” вуста від усякої вчорашньої скоромини. На ті „шулики” й „полокання” любив до себе запрошувати своїх полтавських приятелів Іван Котляревський. По обіді йдуть до церкви „на поклони”, щоб вислухати прегарний формою та глибокий змістом канон св. Андрея Критського. Дехто з понеділка починає й говіти — „до середи” (літургія прещеосвящених дарів), „до п'ятниці” (також) або й до суботи, чи навіть неділі. А в п'ятницю увечері відбувається перша пасія. Пасії — звичай чисто український, що перейшов до нас із Заходу і в Московщині впр., цілком невідомий. Перші чотири п'ятниці великого посту на пасіях читають страсні євангелії від чотирьох євангелистів. В духовній київській академії за стародавньою традицією при тім виголошували проповіді професори, найліпші проповідники. По духовних семінаріях в Україні говорили проповіді професори, або й семінаристи — студенти старших років.

У піст, коли хто згадує про щось, що має статися по Великодні, то йому годиться так сказати: „Як Господь сподобить Великодніх Свят діждати”. На „пасіях” і в перший тиждень посту проскурниці й бублийниці продають під церквами проскури, бублики, маківники, цукорки на меді та взагалі всякі пісні солодощі.

У першому й останньому, страсному, тижні посту звичайно навіть інтелігенція не вживає скоромини: мяса й набілу. Побожні селяни постануть увесь великий піст.

На п'ятім тижні великого посту, в середу ввечері, з церкви відбуваються „поклони”: читається повний канон св. Андрея Критського з земними поклонами, то кожному: „Помилуй мя, Боже!”

На першім тижні посту до суботи зносять люди до церкви глечики з медом на поминовення померлих. На глечики кладуть граматки та світять над ними звічки. Той мед лишається аж до Лазаревої неділі.

У Лазареву суботу на утрєні (її відправляють як звичайно все ввечорі, напередодні неділі) священик роздає свячену вербу — ніколи не звязану в пучки, а окремими галузками. По виході з церкви вірні беруть легенько одне одного тими галузками, приполюючи:

*„Не я бю, верба бє!
За тиждень Великдень —
Не вмирай, не вмирай!
Великодня дожидай:
От недалечко,
Червоне яєчко!..”*

Дівчина на виданні садить принесену галузку верби в себе на городі та пильно її поливає. Як верба прийметься, то цього року до дівчини завітають старости.

У Лазареву неділю дозволяється їсти рибу навіть ченцям і випити вина („точію по красовулі”, як зазначено в деяких церковних книгах, бо, видно, там „красовуль” уживалося більше, хоч кому доводилося бачити таку давню монастирську „красовулю” то кажуть, що вона вміщає найменше понад літр).

Найголовніші дні Страсної Седмиці це „Великий”, або „Чистий Четвер” і „Чиста Пятниця”.

На літургії в Четвер в катедральному соборі єпископ відбуває зворушливий обряд миття ніг дванадцятьом священикам. Коли смеркне, по церкві відбувається читання дванадцятьох євангелій про страсті Христові. На тих „страстях” люди стоять запаленими свічками. Цей наш прадавній звичай призабутий у Західній Україні, як і звичай відбавання пасій, в останніх часах стали знову заводити деякі греко-католицькі священики (як от у церкві Спаса у Львові о. Садовський). За благословленням Високопреосвященного митрополита Кир Андрея і деяких греко-католицьких церквах страсні євангелії читаються в мові українській.

Взагалі палення свічок, чи то „за здоров’є” (пері образами святих), чи „за упокой” (нпр., на поминалах), є нашим прегарним східним звичаєм, що с

волізує собою не тільки жертви Богові, як от пахучий дим ладану, але й горіння сердець любовю до Бога. Страсну свічку, запалену в церкві, переносить побожний українець до своєї хати і на покуті перед св. образами на свіже вибіленій стелі накурює страшний хрест. Це вже другий раз він так хрестить свою хату: перший раз ставить крейдою хрести на вікнах і на дверях на свято Св. Водохрещі.

Страсну свічку ставиться на якийсь час перед іконами, а потім, погашену, ховається за образи. Побожний християнин усе тримає її в хаті, на випадок смерті. Коли б довелось кому в хаті вмерти, то йому до рук дають запалену страсну свічку, щоб умер „во Христі і со Христом”. Або дехто на другий день — у чисту п'ятницю відносить страсну свічку, деколи разом із одержаною в Лазареву неділю вербою (вербу також дехто зберігає за образами) та ставить свічку над плащаницею.

У Східній Україні нема звичаю по читанні страсних євангелій торохтити калаталками, як то робиться по греко-католицьких церквах. Натомість по євангелії б'ють у дзвони, чи в один дзвін, часто стільки разів, яку (за числом) євангелію прочитано.

У Чисту П'ятницю перед полуднем відбувається винос плащаниці. Плащаницю обносять тричі довкола церкви, при чім несуть її над головами вірних. (У Львові мені доводилось бачити, як плащаницю греко-католики несуть в опущених вниз руках). Потім плащаницю покладається посеред церкви, прикрашується вміру достатків гріб Господень, але ніде в Східній Україні мені не доводилося чути, чи бачити, щоб коло нього виставляли почесну сторожу, особливо ж в уніформах і шапках, як це є за звичай на Заході. Самі обходження довкола церкви відбуваються в напрямі направо (коли обличчям стати до престолу). В Західній Україні і на Закарпатті я спостерігав, що йдуть в напрямі протилежному — наліво.

Сама великодня відправа незвичайно урочиста. На східних українських землях її відправляють виключно вночі, щоб „Христос воскрес” заспівати точно опівночі. Цей звичай такий традиційний, що навіть

подекуди римо-католики перебрали його від нас (напр. в полтавському римо-католицькому костелі парох у правив опівночі).

Хто вмер у часі трьох днів по тому, як пролунав „Христос воскрес”, то душа його піде просто в рай, яким би великим грішником він у житті не був. Це чисто християнського походження, віра в Божу ласку дуже поширена серед простого народу, як показують і далші стрічки наведеного на початку великоднього напівсатиричного вірша (який, між іншим, приписують запорожцям):

*„Всі гуляють,
Прославляють
Воскресшого Бога,
Бо вже ж тая
Всім до рая
Отверта дорога...”*

На знак примирення з Богом і царські вороги в церкві лишаются відчинені цілий тиждень. Коли вперше по великоднім каноні священник поцілував („похристосувався”) з вірними, то всі знайомі, а часто й зовсім незнайомі „христосуються” між собою. Ніхто не сміє відмовитися від того радісного подлунку — це був би гріх. Замість звичайного привітання при зустрічі, бодай у перші три дні свят уживається старого християнського радісного „Христос воскрес”.

По великодній літургії відбувається, звичайно, довкола церкви, посвячення їжі й питва. Український звичаєм святять такі наїдки й напитки: паски, крашанки (на Полтавщині слово „яйця” взагалі не вживається, — тільки „крашанка”), молоко, сир, ковбаси, конечно хоч малий кусник сала (солонини), частіше смажене поросся (хто має), сіль, горілку й ніж. Тут цікаво зазначити, що нарід освячує ніж до різання святої страви, а може, й як знаряддя своєї праці. Тим часом існує один день у році, коли ножа не можна вживати, навіть при обіді, бо в ньому згадується знаряддя до мучення і страти: це — в день „Головосікання” (Усікновення голови св. Іоана Предтечі, 29. серпня).

В уживанні „великодніх” наїдків уже ясно виступають старі, дохристиянські звичаї наших предків.

Так, наукою встановлено, що крашене на червоно яйце („крашанка“) віддавна було символом круглого вогненого сонця. В ньому схований символ життя, зародок вогненого, чи соняшного птаха — когута. (Він співом возвіщає схід сонця й виглядом нагадує вогонь. Тому „пустити червоного когута“ значить — підпалити).

На тім же символі життя — яйці, намальовується давні містичні знаки, а між ними дуже часто вживаний знак гачковатого хреста — „свастику“. Ця „свастика“ — це віддавна вживаний арійськими народами символ сонця-вогню і разом із тим знак побажання щастя й довгого життя. Так ото наші писанки і крашанки є стародавнім, іще дохристиянським привітом, яким і досі ми обмінюємося разом із новішим: „Христос воскрес“. Зрозуміла тоді й ворожба при стуканні великодньої крашанки об крашанку: чия скоріше збється, той скоріше й умре. А при „розговинах“ конечно їсться яйце — з нього, як із джерела життя і щастя, бере собі силу людина від вічного джерела життя, ясного Даждь-бога.

Уживання вепровини („порося свячене“, сало, ковбаса) також пояснюється старим іще дохристиянським культом веприці, поширеним на арійському (не семітському) сході, як символу плодовитості. При археологічних розкопах біля Дніпра найдено річеві докази того культу й у нас.

По розговинах наші люди відпочивають, а молодь бавиться три дні. Усі три дні бють по церквах у великодні дзвони. Подекуди, головним чином на західніх українських землях, у ці дні дівчата коло церков виводять „гагілки“. Ці пісні разом із хоровальними танцями дуже подібні до загально-українських „веснянок“ хороводів-ігор; можливо, що збереглися вони, як останок колишніх ритуальних пісень-танців на честь того ж сонця, як от і ритуальні пісні-ігри купальські. В них усіх хід учасників у колі, нагадує коловий рух сонця.

В другий день Великодня хлопці обливають дівчат водою, і від цього пішла назва: обливаний понеділок. Є таке повір'я, що необлита дівчина не вийде

замуж, тому дівчата зовсім не сердяться за обливання.

У першу, по Великодній, неділю Томину, в церкві роздається артос, а на другий день, у понеділок, або у вівторок — „проводи”, або за церковним уставом „радониця”: громада вірних, із священником у проводі, з корогами йде хресним ходом на цвинтар привітати своїх померлих. (На західніх землях цей похід і поминки відбуваються і на Зелені Свята). По загальній панахиді на цвинтарі на окремих могилках відправляють коротку литію, або й довшу панахиду, а тоді великодніми стравами поминають померлих. На могилках розкладають крашанки, ковбаси, ставлять горілку, світять свічки й із померлими живі христосуються та розговляються, згадуючи їх у колі близьких та знайомих. Ходять „у гості” з могилки на могилку, а також до живих, а на добру пам'ять про небіжчиків роздають милостиню „старцям” (жебракам), щоб і вони молилися „за упокій”. Цей звичай поминання на „могилках” зовсім нагадує стародавні поминки-„тризни” на могилах померлих і з певністю лишився нам, українцям, від часів дохристиянських.

На тих поминках-„могилках” кінчається дуже коротко начеркнутий цикл наших великодніх звичаїв-обрядів.

Як із усього сказаного виходить, багато з них мають ознаки сивої давнини. А більшість їх така своєрідна, шляхотна й прекрасна, що ми можемо справді похвалитися тою багатотою і прегарною спадщиною, яку дістали від наших батьків. Тим більший сором для нас, коли ми її свідомо чи несвідомо розтрачуємо, забуваємо, або її цураємось. Завдання нашим, особливо ж у цей час, зберегти наші гарні звичаї та передати їх дальшим поколінням. Бо ознакою шляхотства чийогось роду є його давність та гарні традиції. А ми в тому напрямі маємо спадщину з певністю багатшу, ніж усі наші сусіди.

СТРАСНІ ПСАЛЬМИ ТА ВЕЛИКОДНІ КАНТИ.

Серед зразків української релігійної народної творчости широкому загалові найменше відомі пісні про страсті Христові та про Його воскресення. Причиною тому безперечно те, що сам народ їх не співає і не співав, бодай за пам'яті двох-трьох останніх поколінь. В останні часи їх співали майже виключно лірники й узагалі т. зв. „старці”, тобто жебраки, що із співу жалібних пісень морально-релігійного змісту зробили собі фах, яким заробляли на прожиток.

Другою ж причиною, чому тих пісень не співав сам народ, є та обставина, що власне вони носять на собі найбільші ознаки індивідуальної творчости доповіданих богословів, які безперечно були їх авторами, і змістом своїм простому народові вони мало доступні.

Що авторами багатьох пісень, які тепер вважаються щиро „народними”, не був народ, але вчені богослови, показує точно їх зміст, пристосований до християнських догматів, а часто навіть і добірна старинна церковна мова.

Наприклад такі колядки як „Дар днесь пребагатий”, „Бог предвічний”, „Бог ся раждає” і багато інших змістом і мовою ясно свідчать про високу теологічну освіту й реторську вправність їх авторів. Зрештою ті тексти можна знайти і по найстарших виданнях Богогласника.

Те саме треба сказати і про страсні псалми та великодні канти які хоч складають частину репертуару українських „старців”, — дуже часто сліпих

народних музик „лірників”, але у свій час були видруковані й по старих Богогласниках.

До року 1903 було дуже мало друкованих матеріалів про нашу народню релігійну творчість християнської доби. (Коли не мати на увазі відомих, зрештою обмеженому колові учених спеціалістів, уже згаданих видань Богогласника). В році ж 1903 у Києві вийшла книжка відомого організатора й диригента селянського хору в селі Охматові, уманського повіту, — доктора П. Демуцького. Книжка ця (тепер бібліографна рідкість) носить заголовок: „Ліра й її мотиви”. В ній серед 52 записаних від лірників пісень — виключно на Київщині — 50 є псалми й канти релігійного змісту, а з них п'ять страсних псалмів (сумних пісень) і один воскресний (веселий) кант.

Досліджування текстів уже тих шости зразків якнайясніше підтверджує наведену вище думку про їх авторів.

*„Христос Бог воскрес,
Смерть для смерти принесе,
А нам живот направив,
Смерти вічни ізбавив
Киріе, киріе,
Киріе елейсон,
Алилуя!”*

і т. д. — текст цілком аж до найменших подробиць узгіднений із християнською догматикою. Зрештою й сам збирач у примітці згадує: „Богогласник 1900 г. № 36. похожий”. Інші тексти, хоч відбігають від правил догматики, але на них слідно апокрифи, а в першу чергу такий поширений в Україні апокриф про „Хожденіє Богородиці по муках”.

*„Через поле широкеє,
А через море глибокеє,
Туди ішла Пречистая
А Пречистая Діва Марія...”*

І далі оповідається, як Вона розпитує усіх, чи не бачили вони: „Сина Моєго, Бога свого?..” А вкінці говориться про страсті Христові вже неповні згідно з євангеліями та про звільнення від вічних мук деяких, на погляд народу (чи тогочасних богословів)

менших грішників. Кінчається псалма прославленням Богородиці.

В другій псалмі: „Крестним древом Розп'ятого” переказується апокриф про краплю Христової крові, яка, впавши на „твар темного Логгина”, що проколов ребра Христові, „очі отворила, благодать явила” тому римському воїнові.

Цей кант дуже цікавий і прикметний ще між іншим і тим, що він явно вказує на своє західньо-католицьке походження. Отже, оповідається в нім, що „євреї Христові... тернов вінець возложиша, предаша трьох гвоздей”.

При тім слові „трьох” сам записувач д-р Демущкий, ставить знак запитання, бо, як відомо, у східній православній іконографії постать розп'ятого Христа представляється з чотирьома, а в західній католицькій переважно з трьома цвяхами.

*„котрій руці, также і нозі
святї Твої прободаша сквозі...”*

як про те оповідається у самім канті.

Треба думати, що взагалі авторами інших наших релігійних пісень, а в тім числі і згаданих вище колядок, були виключно українські православні, чи й греко-католицькі теологи, котрі стояли під західніми впливами, але ні в яким разі не східньо-московські православні богослови, бо на Московщині й до останніх часів вони не знані.

Такий є більш-менш зміст і в інших відомих українських страсних псалмах та великодніх кантах. В перших описуються страсті Господні та призивається вірних до покаяння:

*„Ох, Боже мій ,Боже!
Страшна смерть на ложі:
Набралася душа гріхів,
Що й збутись не може!...”*

(Псалма „Христу на хресті”.

В інших — оспівується воскресення Христове й повторяється той же моралізаторський мотив:

„Воспойм всі устами,
Веселимось душами,
Тщимся праведно жити
Воскресшого славити.
Киріе, киріе елейсон
Алилуя!..”

(Вже згаданий кант: „Христос Господь воскрес”)

Мелодії псалмів і кантатів такі своєрідні й багаті з них такі прекрасні, що не могли не звернути уваги наших композиторів.

Перший, що гармонізував першу псалму за правилами сучасної європейської музики, був Микола Лисенко.

Незабаром по тому, як із'явилася книжка Демущанського, наш славний музикант положив для хору першу по порядку псалму збірника — наведену вище: „Через поле широкее”.

Не відступаючи від записаної мелодії (як то воно було його звичаєм), дав її він як сольо тенорові а другу половину музичної фрази як приспів хором.

В такій редакції виконував її уперше (соліст-прегарний тенор, студент Сельський) десь у роках 1904—1905 церковний хор київського університету св. Володимира під проводом Якова Яциневича, пізніше відомого церковного композитора української автокефальної церкви.

Ту ж саму редакцію як свою, пізніше вже представив відомий у Західній Україні диригент (родом з СУЗ) Котко.

Другою псалмою, яку уложив для мішаного хору той же М. Лисенко, була згадана „Крестним древом Розп'ятого”. Її також у ті ж часи виконував той же хор під проводом Я. Яциневича. Пізніше її включив О. Кошиць в репертуар Української Республіканської Капелі і, треба то підкреслити, — вона мала поважний успіх на європейській естраді. В році 1937 львівське видавництво „Дешева Книжка” видало друком прегарну зовнішнім виконанням партитуру тої псалми, що вийшла заходами „Українського Національного Хору в Каліші”, як то зазначено на ній.

У виданих в 1939 р. у Жовкві оо. Василями „Кантах із Почаївського Богогласника 1792 р. на мішаний і однородний хор”, які зредагував і опрацював Михайло Гайворонський, вміщено три великодні канти.

Крім того треба тут згадати, що деякі страсні псалми співаються в нас як колядки. Маю на думці власне дві псалми, уложені К. Стеценком: те саме „Через поле широкє” та „Зібралися жидовини”.

Зміст їх явно вказує на те, що то ніякі колядки, тільки власне страсні псалми (в другій — згадується про те: „Як Суса Христа уловили та на дереві уложили” і як Його питає Божа Мати: „Чи на віки Сину умираєш, чи за християнів цю муку приймаєш?”). Нашим інтелігентним диригентам не слідувало би включати ті дві псалми у свій різдвяний репертуар. Натомість дуже важним було б, якби вони звернули більшу увагу на самі ті псалми та канти, бо в них іще зберігається багате джерело для гармонізацій і навіть для оригінальних композицій.

Але пекучим завданням цього часу тут у нас є зберегти й зібрати докупи може розкинені по окремих людях примірники рукописні, чи друковані різних наших пісень, а в тім числі і псалмів та кантів.

Про те мали би подбати наші вчені та організатори нашого культурного життя.

КУПАЛЬСЬКА СПРАВА

24. червня по старому стилю (7. липня по новому) наша церква святкує різдво Св. Івана Христителя.

Тепер обидва календарні стилі розходяться в тринадцять днів, але кілька сот літ тому різниці в було, і наша церква мала те свято в той же самий день, як тепер його святкує церква римо-католицька, тобто 24. червня. У нас той день, чи свято зветься „Івана Купала”.

Ніч з 23. на 24. червня є найкоротша, а що далі то ночі стають довші, а дні коротші: з того дня сонце повертає на свою зимову путь.

У багатьох народів зберігся звичай в цю ніч розпалювати вогні, виводити танці та співати пісні коло вогню, тощо. Цей звичай перейшов, чи залишився в Європі у народів арійських, а в тім числі і в нас, українців, з давніх поганських часів, коли люди вклонялися небесним світилам, а серед них сонцеві на першому місці.

У нас святкується три головні свята Сонця, або по-нашому давньому Даждь-бога: перше свято „Коляди” 24. грудня старого стилю, коли ніч найдовша а після неї починає прибувати дня; друге свято — „Великого дня”, коли день став уже більший як ніч і третє — свято в ніч під Івана Купала, коли ніч найкоротша. Усі ці старі поганські свята злучено із святами християнськими: Різдво Христове стало християнським святом „Коляди”, Світле Воскресення — святом „Великого дня” і, нарешті, останнє свято, мабуть давнього якогось поганського божка (чи божків, бо і згадується усе двоє) злучено з пам'яттю народження св. Івана Христителя.

В обходинах найкоротшої ночі згадується усе дві особи: мужеську — „Купала” і жіночу — „дівка Марену” чи „Марину”, при чім обоє їх оспівується

у сумних — похоронних піснях при погребальних обрядах. Воно й зрозуміло, бо в ту ніч „ховають” доброго „Даждь-бога”, що по своїх щедрих дарах, запліднивши землю починає відходити на зимовий відпочинок.

Саме в цю найтеплішу пору дозріває збіжжя, підв'їли вже дерева (остання — липа) і багато польових рослин, тільки одна таємнича рослина чомусь не цвіте то — папороть. І в народі повстало повіря, що злий дух не дає їй розцвісти, але в цю останню найкоротшу ніч, коли Даждь-бог у найбільшій силі пишає свої дари матері-землі, розцвітає пишним югняно-червоним цвітом і папороть. (Округла черюна квітка — то ніби символ — видимий знак сонця. Цікаво порівняти її з іншим символом вогня-сонця хвастикою, яку малюють у нас на великодніх писаннях). Та пишна вогняна квітка папороті*) (як і сватика, що дає щастя) має чародійну силу: хто її зірве, той знайде закопані скарби, але тяжко встерегти ту свилину саме опівночі, коли вона розцвітає, бо злий дух стереже її і присицляє людей на той час.

Взагалі в ту чарівну і зачаровану ніч відбуваються таємничі події: літають на помелах чарівниць і відьми і небезпечно тоді ходити хрищеним людям, особливо ж коло води, бо скрізь підстерігає нечиста сила. Такими віруваннями народ оточує доброго Даждь-бога, ясне сонечко, котре ніби по тяжкій боротьбі з темними силами, переможене таки мусить „ступити” — „утонути” в наступаючій пітьмі — зимовій порі.

Але люди не хочуть того і тую перемогу темних сил над ясним сонцем оспівують у сумних похоронних купальських піснях.

Купальські обряди в нас дуже різноманітні, але головних рисах виглядають так:

Як добре смеркає, то хлопці й дівчата несуть сесь у ліс над річку опудало або й два. Це — Іванко Марена. Розводять багаття і скачуть через нього.

*) Як відомо й наукою досліджено, папороть не цвіте ніколи. Вона розмножується в інший спосіб. В. А.

Бо вогонь (— як і сонце, що є також вогнем) силу очищувати все живе від хворіб і всякого зла духа. Тому й гуцули на весні переводять маржи через вогонь, щоб вона здорова була.

Беруть за руки і в колі рушаються (як іде сонце) співаючи купальських пісень:

„Через наше село
Та летіло помело
Стопком дим, стопком дим...”

В іншій пісні просто звертаються до сонця-вогню ніби не хочуть відпустити його від себе:

„Вогню наш, вогню наш,
Гори красно,
Світи ясно,
Грій землю, грій нашу матір
Вогню наш, вогню наш!”

Згадується і про те, що ця ніч найкоротша:

„Ой мала нічка Купалочка
Не виспалася Наталочка”.

Взагалі дівчата, як і в усіх наших обрядових снях і танках грають і тут головну роль. Про і на Купала співається найбільше:

„На Івана Купала,
Вийшли дівочки
По ягідочки,
А молодиці
По полуниці,
Купала на Івана...”

Але подорож та все кінчається смертю: одні з дівчат Маринка, чи Марена, коли: „прийшло річку бристи у плав пливти” має конечно втонувти

„На Івана Купала...
Всі дівоньки перебрили
Дівка Маринка утонула...”

Та сама сумна подія сталася і з Іваном:

„На Івана Купала...
Купався Іван
Та й в воду впав
Купала на Івана...”

І той сумний похоронний обряд відбувають на дівчата і хлопці в той спосіб, що несуть опудала

ічки і топлять їх у супроводі сумних пісень. Так і Марена і той Іван своєю смертю ніби зображують, як має втонути у п'ятні сонце — добрий Дажь-бог, який на Коляду має знову відродитися, бо тоді його викликається у колядках:

„Ой дай Боже!”

або в старовину воно мабуть звучало: *„О, Дажь-боже!”*).

Потім дівчата здіймають з голови вінки й пускають їх пливти за водою, в супроводі пісень.

Цей обряд має ніби вказувати як тече, подібне до вінка святе коло — ясне сонечко починає віддаватися від нас по цій купальській повній чарівних аємниць найкоротшій у році ночі.

Але дівчата ще й ворожать по тому як відпливає віночок кожної, бо ж вінок крім усього є й символом дівочства: молодиця вже не сміє носити вінка, она покриває голову очіпком. Отже, коли вінок попливе за водою, то цього року дівчина його втрапить — вийде заміж. А як вода прибере котрої віночок до берега, то та ще цього року дівуватиме. Може, колишні при тім наші прабабки молилися до Купала або до бога кохання Люля чи Леля, щоб він ізняв їх дівочі віночки, як тепер моляться, або бодай ще недавно молилися наші дівчата до св. Покрови:

„Святая Покровонько

Покрий мені головоньку!..”

Музика купальських пісень дуже своєрідна: від неї віде старовиною наших обрядових пісень. Ритміка ж маршова, подібна до ритміки веснянок, бо ці обидва роди пісень супроводяться ритмічними хороводними танцями. Отже вони мають речитативно-маршовий характер.

Мелодія здебільша сумного — мінорного складу, при чому на східній лад мінор часто переходить у мажор.

Часті хроматичні ходи, подібно як і в наших величальних піснях відбивають на собі стародавні східні впливи.

З наших композиторів, що зібрали і в ноти записали купальські пісні треба згадати в першу чергу

славного Миколу Лисенка, який видав їх друком назвою „Купальська справа”.

Михайло Старицький написав дуже любленушою широкою публікою драму „Ніч під Івана пала”, де ті обряди й пісні виводяться на тлі сильної драматичної дії.

А нашим людям, де ще збереглися ті старовинні купальські звичаї не слід їх забувати, бо це ж є рога спадщина від наших давніх — прадавніх предків.

ЗВИЧАЇ ЧЕМНОСТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Як стара є людська культура, так старі й звичаї чемности. Можна навіть з деякою певністю твердити, що чим вища культура якогось народу, тим вище стоять у нього чемностеві звичаї.

До наших часів найліпше дійшла і збереглася старинна китайська культура і китайські звичаї уважаються тепер як звичаї навіть перебільшеної чемности.

В старім грецьким і римським світі зверталось велику увагу на зовнішнє виховання громадян, особливо ж молоді.

Східня магометанська культура також відзначається високим розвитком зовнішніх форм громадянського життя.

І в євангелії згадується, що Спаситель, посилаючи апостолів на проповідь у світ, наказує їм також зберігати ті звичаї: нпр., вітатися при вступі до господи. Він же вчить, щоб люди не лаялися і взагалі поводитися між собою по-братерськи, а значить і пристойно.

Український нарід славиться віддавна своєю високою культурою, а з нею у повній згоді стоять і високо розвинені форми його зовнішнього виховання й поведінки між людьми — форми зовнішньої чемности.

Українець віддає зовнішню пошану людям, людському житлові, людській праці і витворам тої праці, — а в першу чергу — праці хліборобської. Немає вже що й говорити про те, що він віддає по заповідях божих пошану Богові і всьому тому, що Боже.

Проходячи коло церкви українцень зди́має шапк і христиться. Те ж робить, коли зустріне церковник похід. Вітає священника, навіть без риз. Годиться при зустрічі привітати й кожного старшого від себе чоловіка чи жінку, а тим більше якусь громаду чи гурт людей. Батькові, матері й родині: братам та сестрам повинен він віддавати пошану по заповітах Божих і по звичаях людських.

У хату не сміє увійти мужчина з накритою головою.

Не годиться в хаті курити тютюн. Коли їсть хліб чи п'ється вода, то треба зняти шапку і перехреститися, бо хліб є „святий”. Тому ознакою крайньої невихованости є, коли б хто відважився сісти на стіл, бо ж на ньому „хліб святий” лежить. На столі можна ставити лише труну з мерцем.

Як дівчина, чи хто інший дає напитися води, або навіть побачить, що старший п'є воду, то має побачити: „Доброго здоров'ячка, пивши!” За що має стати подяку: „Дякую (спасибіг) — Будь і ти здоровий — здорова!”

При зустрічі вітаються в той спосіб, що мужики неодмінно зди́мають шапки і схиляють голову, а жінки чи дівчата вклоняються. Що нижчий поклін, то більша пошана. Вітаються при тім такими словами: „Добридень! Добрий вечір! Дай Боже здоров'я!” і т. п. Коли в той день яке свято, то поздоровляється святом. Нпр.: „З неділею святою!”

Літ 25 тому, перед останньою революцією з'явився був в Україні серед інтелігенції звичай говорити на привітання „Слава Україні!” а у відповідь на те: „На віки слава!”

На захід. українських землях поляки в останній час карали наших людей за християнський привіт „Слава Ісусу Христу!” і відповідь: „На віки слава!”

При прощанні говориться: „Бувайте здоровенькі! Прощайте! Дай Боже здоров'я! Добраніч!” тощо.

Коли хто проходить побіля працюючої людини, то по привіті неодмінно додає побажання: „Боже помози!” або: „Помагай Біг!” (В Галичині кажуть: „Дай Боже щастя!” або „Боже помагай!”).

От у пісні співається, як козак, що їде „з України” вітає дівчину, котра жала жито:

*Іхав козак з України, мусів шапку зняти,
Мусів шапку зняти, „День добрий” сказати,
Помагай Біг, дівча моє, тобі жито жати!”*

Коли хто вітає людей при їді, то говорить до них: „Хліб та сіль!” (В Галичині бажають: „Смачного!”), а на той привіт дістає запрошення: „Просимо й Вас до громади, — частуйтеся, чим Бог послав!”

Коли хто звертається до старших від себе, то до імени належиться додати слова, що відповідали б вікові того, до кого говориться. Отже, належить звертатися, нпр., так:

„Діду Максиме”, „Бабо Мокрино”, „Дядьку Прокопе”, „Тітко Вусте” і т. д.

У старовину при відношенні до других осіб, як то видно з пісень і інших народніх словесних творів, дуже поширено було додавання звеличних слів: „пан”, „пані”.

От у колядках співається:

„Добрий вечір Тобі, Пане Господарю!”

Або:

„Пане Господарю вставай з постелі, відчиняй двері!”

Або:

„Там Пан Володимир коника сідлає”.

Або:

„Ой, чи дома Пан Микола?”

Або:

„Ой славен, славен Пане Іване понад миром” і т. д.

Коли отаман звертається до своїх товаришів, то зве їх також „Панове”:

— Ой що ж бо нам, Панове молодці, за пригдонька буде?” — а вони, навіть не звертаючися особисто до нього, звуть його Паном:

„Поховали Пана Отамана в сиру землю глибоко”. По старому звичаю і до батька й матері (або тих людей, яких величається тими іменами) по правилах чести, звертатися належить, додаючи ті слова: „Добрий вечір, Пані Матко”... (з „Вечерниць” Ніщинського), або: „Підеш до вінця покинеш Пан-отця” і так далше.

До священика також звертаються через: „Пане Отче!”

Навіть, як видно, колишні побратими козаки-порожці зверталися один до одного: „Пане брате, як то показує і теперішнє означення: „вони, мовля за пані-брата”.

При відвідуванні чужих людей, або, коли хтось повертається додому з далекої дороги, то є старий звичай приносити домашнім дари — „гостинці”. Ось наприклад, у Т. Шевченка в „Наймичці” зворушливо описано, як ті гостинці з Києва приносить стара мати синові, невістці та внукам. Цей стародавній звичай перейшов до нас мабуть через стару Грецію із Сходу. Відомо, що „тріє царі принесли Христу дари”, а у стародавнього грецького співця Гомера раз-у-раз згадується, як то такі „гостинці” посилають, або самі приносять господарям старовинні греки.

Коли хто виїжджає з хати на довший час, то йому належить „взяти прощення”, а чи „попрощатися” з ріднею й сусідами.

„Ой поїхав з України козак молоденький...

Виїжджавши шапку знявши, низенько вклонився:

Ой прощайте, слобожани — може з ким сварився...
співається у пісні.

Усіх тих звичаїв колись, а подекуди й до останніх часів дуже пильно додержували наші люди. Вважалося їх уважалося гріхом перед Богом і перед людьми.

От у побожній псалмі про страсті Христові між іншим співається, що Христос випустить з пекла твою душу, тільки тої не випустить, що

*„Отця свого й матку прогнівила
О старшим браті наругалась...”*

В прегарній думі про Олексія Поповича описується, що на Чорнім морі велика буря повстала, бо з козаками на чайках був великий грішник — Олексій Попович. Та буря втихла, як він тільки висловився перед товариством у своїх тяжких гріхах. Проти своїх гріхів він сам так говорить:

„...Що я в охотне військо одїзжав, не добре починав:
З отцем і матір'ю прощення не мав,
Старшого брата за брата не мав,
Старшую сестру збарзе зневажав...
Ой іше ж я під сорок церков пробігав,
За своєю гордістю шапки не скидав,
Мужикам, козакам на добрий день не давав.
З празником не поздоровляв.
Либонь мене, козаки, панове молодці
Найбільше той гріх спіткав...”

З усього тут коротенько наведеного матеріалу ясно виходить, що в нашій народі з давніх давен дуже високо розвинені були власні звичаї зовнішньої чемности, поза тим, що наші прості, сільські люди мають вроджене внутрішнє почуття делікатности й пошани до собі подібних, що не перешкоджає їм мати й почуття власної гідности.

На жаль, за останні часи ті наші прадідівські гарні звичаї підупали і зникають на наших очах, під впливом міської грубо-матеріалістичної культури та різних сусідських недобрих звичаїв, особливо ж в наслідок останніх революцій. Не забуваймо того, чим розпочато й оцю статтю: як давнє так і сучасне людство плакає звичаї чемности, які служать ознакою культури й культурности цілих народів і поодиноких членів його. Ми маємо чим похвалитися перед чужинцями. Не цураймося ж нашого доброго добра — не переймаймо злих чужих звичаїв, тримаймося міцно своїх — гарних, щоб і чужі люди шанували нас та не мали за гірших ніж ми є справді!

З М І С Т :

Від Автора

Вступне слово . . .

Тримаймося наших традицій

Українські різдвяні пісні

Веснянки

Українські великодні звичаї . . .

Страсні псалми та великодні канти

Купальська справа

Звичай чемности українського народу

